

GEDIMINAS NAVAITIS

Laimingesnis
žmogus –
sėkmingesnė
Lietuva

2012

Ar Jūs patenkinti gyvenimu Lietuvoje, šalies ekonomine padėtimi ir valdymu? Mūsų valstybė itin sėkmingai pasiekė savo politinius tikslus, kurie prieš ketvirtį amžiaus laikyti veikiausiai svajone, nei konkrečių veiksmų programa. Sovietų Sąjungos okupuotas ir aneksuotas, totalitarinio valdymo, neįgalios planinės ekonomikos kraštas atkūrė rinkos ekonomiką, tapo nepriklausoma, demokratine respublika, kuri yra ES ir NATO narė. Tačiau ar daug Lietuvos žmonių patenkinti savo gyvenimu?

Mums siūlomi šitokio neatitikimo paaiškinimai. Dažnai primenama apie sovietinę praeitį, jos poveikį verslumui, dorovei ir pilietiškumui, bet nepaaiškinama, kodėl šios praeities poveikis ne silpsta, o, regis, netgi stiprėja. Mums kalba apie ekonominius sunkumus, globalinę krizę, bendrojo vidaus produkto (BVP) smukimą, bet nepaaiškina, kodėl jo kilimo metai nepadarė pastebimos įtakos visuomenės savijautai.

Aš, kaip ir Jūs, kažkada tikėjau panašiais išvedžiojimais, maniau, kad profesionalėni politikai bei valdininkai gali išspręsti Lietuvos problemas. Partijų atstovai ir šiuose rinkimuose žada tai padaryti.

Kodėl iki šiol nepadarė? Negi valdžioje kažkokiu mįslingu būdu susirenka patys blogiausi, norintys kenkti žmonėms?

Tai klausimai, į kuriuos ieškojau atsakymo dirbdamas Seime. Manau, kad šiandien atsakymą jau žinau. Jį ir savo patirtį bei idėjas pristačiau šiais metais išleistoje knygoje „Geriausias pasirinkimas: laimingesnės Lietuvos galimybė“, kurioje pateikiau Lietuvai naują, nors pasaulyje vis labiau plintantį požiūrį į ekonomiką ir

Esu nepriklausomas kandidatas į Lietuvos Respublikos Seimą. Prašau labai nedaug – perskaitykit šias mano mintis. Protas ir nuojauta Jums pasakys, ar siūlomas ke lias yra tinkamas, ar norit paremti juo einančius.

politiką. Sulaukiau keliolikos tūkstančių elektroninių ir paprastų laiškų, skambučių bei atsiliepimų iš žmonių, kurie nori permainų, tiki jomis ir pritaria laimingesnės Lietuvos idėjai.

Todėl ir kreipiuosi į Jus kaip nepartinis kandidatas. Rinkimus būtų lengviau laimėti esant kurios nors partijos nariu. Nelaikau partijų blogiu. Nemanau, kad jų nariai vien meluoja rinkėjams. Bet matau, kad jas kausto atgyvenusios pažiūros ir įsipareigojimai rėmėjams. Todėl ryžausi savarankiškai pristatyti laimingesnės, laisvesnės ir turtingesnės Lietuvos galimybę.

Jūs galite spręsti, ar norite to, kas jau vyksta Lietuvoje daugiau kaip 20 metų, ar norite naujo sprendimo. Laimėjimas vienoje rinkimų apygardoje, kurį nulemtų žmonių balsai, o ne partinės intrigos, gali tapti postūmiu pokyčiams valstybėje.

Siūlau realių permainų kelią. Pritarkite jam, ir Lietuva taps namais, kuriuose norisi gyventi.

Prašau nedaug – perskaitykit šias mano mintis. Sveikas protas ir nuojauta Jums pasakys, ar siūlomas kelias yra tinkamas, ar norit paremti juo einančius.

Mirusios idėjos smaugia gyvenimą

Bėgikas neatbėgs pirmas, jei prie kojų jam pririšime svarsčius. Valstybė nesuklestės, jei bus valdoma pagal senas taisykles, kurios moderniam pasaulyje virsta kliuviniu žengti pirmyn.

Aiškinimų, kaip kurti gerovę, netrūksta, bet tiktų paklausti, ar Lietuvos padėtis, jos visuomenės savijauta išskirtinė? Akivaizdu, kad ne. Šalys, kurios žlugus sovietinei sistemai drauge su Lietuva

pradėjo kurti protingesnį ir laisvesnį gyvenimą, vienos srityse pasiekė daugiau, kitose mažiau, bet nepavyktų rasti tokios, kuri būtų visur sektinu pavyzdžiu. Dar svarbiau – Vakarų Europa, JAV, kitos modernios valstybės, kuriose gyvenimo lygis aukščiausias, susiduria su panašiomis problemomis – nedarbu, skurdu, nepatenkinama sveikatos apsauga, mažėjančiu piliečių dalyvavimu rinkimuose ir kt. Suprantama, būdamos turtingesnės jos gali šias problemas spręsti efektyviau, bet ir jos nesugeba problemų įveikti. O tai skatina naujai įvertinti šiuolaikinės visuomenės raidos kryptį, ieškoti naujų galimybių laimingesnei visuomenei kurti.

Iki XIX a. pabaigos valstybės sėkmę lėmė jos karinė galia. Nuo XX a. pradžios pradėta suvokti ekonomikos plėtros svarbą ir kitos visuomeninio gyvenimo sritys (švietimas, sveikatos apsauga ir netgi karinės pastangos) buvo pajungtos ūkiui stiprinti. XXI a. imta vis kritiškiau vertinti beatodairišką ekonomikos augimą.

BVP pasiekus tam tikrą lygį, kuris jau leidžia valstybę priskirti prie „pirmojo pasaulio“ šalių, tolesnis BVP augimas nedaro įtakos žmonių, laikančių save laimingais, skaičiui.

Naujas pažiūras glaustai galima pristatyti paminėjus vadinaimąjį Easterlin'o paradoksą, kurio esmė – valstybės BVP pasiekus tam tikrą lygį, kuris jau leidžia ją priskirti prie „pirmojo pasaulio“ šalių, tolesnis BVP augimas nedaro įtakos žmonių, laikančių save laimingais, skaičiui.

Lietuva, beje, irgi priklauso šiai šalių grupei. Atgavus Nepriklausomybę Lietuvos ekonomika taip pat augo. Tačiau gyvenimu patenkintų žmonių skaičius nėra didelis. Truputį mažiau nei ketvirtadalis Lietuvos piliečių patenkinti savo gyvenimu, o didžiausia mūsų šalies žmonių dalis su nerimu žvelgia į ateitį, suvokia save

kovojančiais net ne už gerovę, o už išgyvenimą. Apklausa parodė, kad taip jautėsi 57 proc. šalies gyventojų. Žymi ir nelaimingų žmonių dalis – 18 proc. Šie skaičiai iškalbingi. Jie rodo – turime rinktis naują kryptį.

Esminis klausimas: „Kokia turi būti ši kryptis?“

Kelias iš aklavietės

Ieškant kelio iš aklavietės pirmiausia reikia sužinoti, kur esame, apsispręsti, kur eisime, ir numatyti būdus sukurti tokį gyvenimą, kurio norime.

Valstybės raidos sėkmę lemia trys kapitalo rūšys – fizinis (gamybos priemonės), finansinis (pinigai) ir socialinis (žmonės, jų tarpusavio ryšiai, juos skiriančios ar jungiančios vertybės). Lietuvos valdžia vis dar vadovaujasi atgyvenusiomis nuostatomis ir labai rūpinasi biudžetu bei naujomis statybomis. O žmonės jai rūpi labai mažai. Netgi suskaičiuoti, kiek piliečių paliko Tėvynę, kiek vaikų nelanko mokyklos, ji nesugeba. (Nors galvijų apskaita pakankamai tiksli.)

ES šalys irgi išgyveno panašų valdymą. Šiandien jos gręžiasi į žmogų. Nori tiksliai žinoti, kas ir kodėl yra laimingi ar nelaimingi.

Didžiosios Britanijos ministras pirmininkas D. Cameron'as šalies gyventojų laimingumo matavimą pavadino „vienu iš svarbiausių politinių klausimų“ ir paskelbė, kad jį įtrauks į valstybinės statistikos rodiklius.

Buvęs Prancūzijos prezidentas N. Sarkozy pareiškė, kad vien tik kelti ekonominę gerovę valstybei neužtenka, nes laimingą gyvenimą sudaro daug daugiau aspektų, ir kreipėsi į Nobelio eko-

nomikos premijos laureatus – J. Stieglitz'ą ir A. Sen'ą, prašydamas rasti kuo efektyvesnį būdą Prancūzijos gyventojų laimingumui išmatuoti.

Europos Komisijos pirmininkas J. M. Barosso pareiškė, kad būtina sukurti naujus gerovės indikatorius, kurie „labiau atitiktų mūsų dabartinius poreikius ir iššūkius“ ir būtų taip pat paprastai suvokiami kaip BVP, bet kartu leistų tiksliau įvertinti socialinius augimo aspektus.

Butano karaliaus Jigme Singye Wangchuk'o žodžiais, „bendrasis vidaus laimingumas yra svarbiau negu bendrasis vidaus produktas“.

Europos Bendrijų Komisijos komunikate teigiama, kad populiariausias ekonominės veiklos matas – BVP, pagal kurį vertinama visuomenės pažanga, neatspindi ekologinio tvarumo ar socialinės visų piliečių įtraukties į gerovę. Todėl vien BVP augimas nėra pakankamas pažangos tikslas ir būtina nustatyti papildomų rodiklių sistemą, kuri apimtų socialinę sanglaudą, švietimą, visuomenės sveikatą, skurdo mažėjimą.

Netgi Azijos valstybės Butano karaliaus Jigme Singye Wangchuk'o žodžiais, „bendrasis vidaus laimingumas yra svarbiau negu bendrasis vidaus produktas“

Panašių pavyzdžių, liudijančių, kaip laimės ekonomikos ir jai pagrindą kuriančios felicitarinės (lot. *felicitas* – laimė) politikos principai plinta šių dienų pasaulyje, būtų galima pateikti žymiai daugiau. Jie patvirtina, kad bandoma pereiti nuo tradicinės ekonomikos, kurios tikslas buvo didesnė gamyba ir gausesnis vartojimas, į laimės

Valstybės sėkmę lemia trys kaptalo rūšys – fizinis (gamybos priemonės), finansinis (pinigai) ir socialinis (žmonės, jų tarpusavio ryšiai, juos skiriančios ar jungiančios vertybės).

ekonomiką, kurios tikslas yra aukštesnis visuomenės laimės lygis. Tai galėtų būti ir Lietuvos kelias. Norint juo žengti, reikia nedaug: apsisprendimo ir esamos padėties įvertinimo.

Būdamas Seimo nariu padariau gana daug – pateikiau Statistikos įstatymo pataisas, įpareigojančias matuoti Lietuvos gyventojų laimę, motyvavau Baltijos Asamblėjos (Lietuvos, Latvijos, Estijos parlamentų bendradarbiavimo organizacijos) narius pakeisti vieno iš komitetų pavadinimą. (Jis tapo Gerovės komitetu ir pradėjo domėtis laimės ekonomikos principų diegimu Baltijos šalyse.) O kas dar svarbiau – paskatinau visų Baltijos šalių vyriausybes pripažinti visuomenės laimės lygio matavimo svarbą ir jau ateinančiais metais pradėti tokius matavimus.

Matavimai padeda pasirinkti teisingesnę politiką, bet jie tik pirmas, tegu ir svarbus, žingsnis, nes dar daug ką reikia padaryti, kad felicitarinės politikos naudą pajustų kiekvienas Lietuvos žmogus.

Laimingi žmonės – visuomenės vertybė

Kaip tapti laimingu moko visos dvasinio tobulėjimo mokyklos. Laimingesnės visuomenės sukūrimas – irgi ne vienos filosofinės įžvalgos tema. Nėra keblu tiksliai įvertinti atskiro žmogaus materialinę gerovę, sudėtingiau – jo gyvenimo kokybę, prasmę ir laimę, bet dar sudėtingiau taip vertinti bendruomenes ar valstybes. Todėl tik XX a. antroje pusėje pradėta matuoti skirtingų grupių atstovų, įvairių šalių piliečių laimingumo lygį, ir šie matavimai iškart suteikė naujų perspektyvų ekonomikai ir politikai, glaudžiau susiejo jas su psichologija.

Kone visuose psichologijos vadovėliuose rasime A. H. Maslow'o poreikių modelį, kuriame žmogus poreikiai aprašomi tarsi piramidė. Jos pagrinde yra fiziologiniai poreikiai (maisto, gėrimo, miego, sekso ir pan.). Aukščiau išsidėstę psichologiniai poreikiai. Pirmiausia turi būti patenkintas saugumo ir stabilumo poreikis, išreiškiantis būtinybę jausti, kad aplinka numatoma ir stabili. Dar aukštesnis poreikių lygmuo – meilės ir priklausomybės poreikiai, išreiškiantys artimų santykių su kitais žmonėmis siekį, norą priklausyti grupei ir išvengti vienatvės. Aukščiau šių poreikių iškyla savigarbos, savarankiškumo, laimėjimo ir įvertinimo poreikis. Poreikių piramidės viršūnėje – saviraiškos, savęs aktualizavimo, savo unikalių galiemybių įgyvendinimo poreikis.

*Laimingi žmonės
yra ekonominė
vertybė, nes jie
sugeba dau-
giau uždirbti.*

Kodėl kalbėdamas apie valstybę ir pilietį prisiminiau psichologijos vadovėlį? Dėl labai paprastos priežasties – kone iki pat XX a. pabaigos visos moderniose šalyse vyraujančios ideologijos, visos politinės partijos rūpinosi tik dalies žmogaus poreikių patenkinimu (paprastai žemesniųjų).

Lietuvoje nelabai kas pasikeitė ir XXI a. Mūsų šalies valdžios vis dar nepajėgia suvokti, kad žmogus bus laimingas tik tada, jei visi jo poreikiai bus kuo geriau tenkinami.

Kitas reikšmingas klausimas: kodėl piliečių laimė yra svarbi? Ar nepakaktų pasirūpinti, kad jie būtų pavalgę, apsirengę ir turėtų stogą virš galvos? Atsakymas vėlgi slypi tuose pačiuose laimės tyrimuose, kurie akivaizdžiai patvirtino, kad ne daugiau uždirbantis yra laimingesnis, o laimingesnis žmogus sugeba daugiau uždirbti. Vadinasi, būtent laimingieji yra ekonominė vertybė. Be to, jie linkę teigiamai vertinti save, lengviau randa darbą, sukuria tvirtesnes šeimas, yra draugiškesni, tolerantiškesni ir pilietiškesni.

Laimės priešai

Visuomenės laimės siekimas, regis, neturėtų kelti didelių prieštaravimų, tačiau vien diskusija apie ją skatina kritiškai vertinti valdžios ar paskirų politikų veiksmus, siūlo „sveiko proto“ kriterijų, pagal kurį būtų nustatoma, ar šie veiksmai prisideda prie visuomenės gerovės, ar ją mažina. Suprantama, kad toks vertinimas

itin neparankus bet kuriai nedemokratiškai, oligarchinei valdžiai, kuri rūpinasi ne visos visuomenės, bet atskirų, paprastai negausių, tačiau įtakingų grupių gerove ir, jeigu apeliuoja į visuomenę ar daro jai nuolaidas, tai tik dėl savų, neretai masuojamų, tikslų.

Vien diskusija apie visuomenės laimę skatina kritiškai vertinti valdžios ar paskirų politikų veiksmus, siūlo „sveiko proto“ kriterijų, pagal kurį būtų nustatoma, ar šie veiksmai prisideda prie visuomenės gerovės, ar ją mažina.

Tokių interesų grupių apstu ir Lietuvoje. Jų atstovai tiesiogiai nepasisako prieš laimingesnę Lietuvą, bet nuolat bando nukreipti piliečių jėgas ir valstybės pastangas kita kryptimi: siekia politiką

paversti kenkimo kam nors būdu arba bando supriešinti laisvę su laime teigdami, kad pernelyg „didelis“ valstybės rūpinimasis žmonėmis gali sumenkinti jų kliovimąsi savo jėgomis ir žmonės praras gebėjimą atremti iššūkius. Kone mėgstamiausias laimingesnės visuomenės priešų teiginys – šios dienos apribojimai ar net kentėjimai sukurs rytdienos laimę. Atsakymo į klausimą: „Kodėl jos negalima kurti jau dabar?“ – neišgirsime.

Šią padėtį labai gerai atspindi kone visi rinkimų šūkių ir programos. Juose arba tuščiai giriamasi savo išmanymu ir padorumu, arba ne mažiau tuščiai žadama, kad bus geriau, kad algos didės,

mokesčiai mažės, ir nutyliama, kaip tai bus padaryta. Nutyliama, nes nėra siūlomų sprendimų vertinimo. Todėl ji turinti laimės politika tokiems „pažadukams“ tampa pavojinga, nes aiškiai nurodo ne tik tai, ką galima pasiekti, bet ir kaip tai padaryti.

Kiekviena toliau aptariama tema patvirtins, kad visuomenės laimei priešinamasi, ir atskleis laimingesnės visuomenės kūrimo būdus.

Turto siekimas neturi griauti gerovės

BVP ir kitų turtą bei pajamas apibūdinančių rodiklių gretinimas su visuomenės laimės lygiu padarė reikšmingiausią postūmį laimės ekonomikos idėjų plėtrai. Kaip minėjau, tokie tyrimai parodė – turto

gausėjo, pajamos augo, tačiau visuomenės laimės lygis ne tik nekilo, bet kai kur dargi smuktelėjo. Todėl nebeįmanoma paneigti, kad kelias į laimingesnę visuomenę – tai nauji turto ir pajamų perskirstymo, finansinių išteklių kontroliavimo principai.

Tradicinė ekonomika siekė efektyvumo. Aukštesniems žmogaus poreikiams joje nėra vietos. Nors jie ir pripažįstami, tačiau nuolat „iškeliami“ už ekonominių dėsnių veikimo ribų. Šiandien jau ir tradicinės ekonomikos šalininkai kalba, kad pasaulinę krizę sukėlė besaikis godumas. Tačiau nesugeba ir nesugebės paaiškinti, kodėl staiga bankininkų ir pasaulinių korporacijų savininkų godumas turėtų išnykti, kodėl rinkos ekonomikos dalyviai turėtų pradėti vadovautis atsakomybės, laisvės ar laimės vertybėmis.

Nebeįmanoma paneigti, kad kelias į laimingesnę visuomenę – tai nauji turto ir pajamų perskirstymo, finansinių išteklių kontroliavimo principai.

Įkalbėti tigrą tapti vegetaru vargu ar pavyks. Tačiau galima jį uždaryti į narvą. Visuomenė tą patį gali padaryti su rinkos „godumu“. Juolab kad patirties jau yra. Daugelyje šalių galioja gamtą tausojantys verslo apribojimai. Tą patį būtina padaryti ir finansų sferoje. Iš dalies tai jau daroma – akcizais, verslo mokesčiais, gyventojų pajamų mokesčiais bandoma surinkti lėšų visuomenės poreikiams. Bet jei tarp šių poreikių neminima laimė, surinkti pinigai vėl nukreipiami ydingu ratu – pinigų gausinimui.

Valstybės atrama – vidurinioji klasė

Kaip laimė siejasi su pajamomis? Įvairiose šalyse atlikti tyrimai vienareikšmiškai patvirtino, kad asmenys, gaunantys vidutines pajamas ir priklausantys viduriniajai klasei, yra laimingiausi.

Akivaizdu, kad retas kuris iš skurstančiųjų jaučiasi laimingas. Su turtuoliais – irgi problemos: pirmiausia jų nėra daug, o antra, valdyti didelį turtą – nemenkas stresas bei rūpesčiai. Todėl kuo gausesnė bus vidurinioji klasė, tuo tvirtesnė pasidarys valstybė, nes būtent ši klasė – ekonominio, socialinio ir politinio jos stabilumo pagrindas. Jai priklausantys žmonės turi ką ginti nuo radikalių politinių eksperimentų ir nuoširdžiai rūpinasi valstybe, nes gerai supranta bendrus interesus ir negali, kaip turtingiausieji, nusipirkti vien sau skirtos sveikatos apsaugos, saugumo ar išskirtinio vaikų švietimo.

Kone visos Lietuvos partijos savo programose užsimena apie vidurinėsios klasės stiprinimą. Nors retas politikas paaiškina, kaip tą klasę stiprins, ir tuo labiau nelinkęs kalbėti apie esamą padėtį, kurią atspindintys skaičiai tiksliai paaiškina Lietuvos bėdas.

Seimo parlamentinių tyrimų departamento atlikta analizė rodo, kad pagal pajamas viduriniąją klasę sudaro 70 proc. Vokietijos gyventojų. Švedijoje jai būtų priskirta 72 proc., Airijoje – 60 proc., o Lietuvoje – vos 11 procentų. Ką čia bepridursi?

Vis dėlto derėtų savęs paklausti: „Ką turime daryti, kad vidurinioji klasė gausėtų?“ Atsakymas paprastas – reikia kontroliuoti valstybės finansinius išteklius, panaudoti juos visuomenės labui.

Mintis, kad pinigus reikia naudoti taupiai ir racionaliai, laikoma tarsi ekonomikos pradžiamokslu. Laimės tyrimai ir jai suteikia naują prasmę, jie atskleidžia, kad svarbus yra ne tik uždirbamų pinigų kiekis, bet ir jų judėjimo kryptys, panaudojimo sąsajos su bendruomene, kurioje jie buvo uždirbti.

Rinkos ūkyje nuosavybės santykiai aiškūs – bendrovės priklauso į jas investavusiems, o ne jų darbuotojams ar vietovės, kurioje įsikūrusi toji bendrovė, gyventojams. Todėl jos gali laisvai judėti, persikelti iš vieno regiono ar valstybės į kitą, bet jų veiklos padariniai lieka. Kai šias pasekmes imama nagrinėti ekologiniu požiūriu, kaskart pasitvirtina tiesa – investicijos į neekologišką gamybą bendruomenėms buvo finansiškai nuostolingos, nes ištaisyti jų padarytą žalą gamtai prireikė išskirtinai daug lėšų.

Tyrimai rodo, kad investicijos, kai gaunamos pajamos būdavo išvežamos iš bendruomenės, gali turėti neigiamą poveikį ne tik gamtai, bet socialiniams ir finansiniams bendruomenių kapitalams.

Pavyzdžiui, Didžiojoje Britanijoje veikiančio Naujosios ekonomikos fondo (NEF) specialistai nagrinėjo didelių prekybos tinklų plėtros finansinį poveikį vietos bendruomenėms. Buvo

Piliečiai, gaunantys vidutines pajamas, priklausantys viduriniajai klasei, yra laimingiausi.

nustatyta, kad supermarketuose siūlomi iš pirmo žvilgsnio pigesni produktai iš tikrųjų gana brangiai atsieina vietinei ekonomikai, jos darbo vietoms, bendruomenės gyvenimui, regioniam savitumui ir aplinkai.

Bendruomenėse, kuriose yra daugiau vietinių parduotuvių, turinčių glaudesnius ryšius su kitomis vietos verslo įmonėmis, kur pirkėjo išleisti pinigai vėl grįžta į vietos ekonomiką, yra turtingesnės ir laimingesnės.

Norim būti laimingesni, turim pasirūpinti, kad uždirbami pinigai liktų Lietuvoje.

Netgi darbo vietas dideli prekybos tinklai ne sukuria, o naikina, nes uždaromos vietinės prekybos ir verslo

įmonės. Sakysit, patys tinklai sukuria naujų darbo vietų. Tai tiesa, bet... Vietoj sunaikintų sukurtos darbo vietos dažnai yra prasčiau apmokamos ir orientuotos į žemesnės kvalifikacijos mažiau kūrybišką veiklą.

Didelių prekybos tinklų ir vietinių parduotuvių poveikio bendruomenių ekonomikai palyginimas leidžia daryti platesnius apibendrinimus apie finansų įtaką gerovei. Netgi gaunančios tokias pat pajamas, vienodo pelningumo, turinčios tapatų darbuotojų skaičių įmonės gali skirtingai veikti bendruomenių, o labiau apibendrinus – ir valstybių ekonominę padėtį. Tai priklausys nuo jų gautų pinigų panaudojimo. Jeigu jie lieka bendruomenėje ar valstybėje, tuomet labiau prisidės prie gerovės kilimo, nei tuo atveju, jei bus išvežami.

Vietinė prekyba, gamyba ir jų aptarnavimas sukuria didesnes vertes, o šios labiau praturtina bendruomenę negu didelių korporacijų atėjimas į ją. Todėl darbo našumas ir nuo jo priklausantis įmonių pelningumas nėra tas pats kaip jų efektyvumas.

Juo labiau jis negali būti sutapatintas su indėliu į konkrečios bendruomenės gerovę. Pavyzdžiui, Lietuvoje užsienio investuotojai plėtoja kaulininkystę. Kokia iš to nauda Lietuvai? Regis, nuostoliai persveria šią naudą, nes sumažėjo šioje srityje dirbančių žmonių, kenčia aplinka.

Daug diskutuojame apie energetiką, bet šiose diskusijose pamirštama aptarti bendruomenės gyvybingumo palaikymą. Klausimas: „Ar geriau prarasti kone trečdalį energijos vien perduodant ją iš didelės jėgainės vartotojui, ar geriau skatinti vietinę energijos gamybą ir kurti naujas darbo vietas?“ Atsakymas į jį aiškus besirūpinantiems žmonėmis ir sunkiai suvokiamas besirūpinantiems didžiųjų energetinių monopolijų interesais.

Taigi išvada aiški – norim būti laimingesni, turim pasirūpinti, kad gausėtų vidurinė klasė, kad uždirbami pinigai liktų Lietuvoje.

Darbo vertė

Turtas sukuriamas dirbant. Yra dirbančių nemėgstamą darbą ir besidžiaugiančių alga, bet sėkmingesnis pasirinkimas – gerai apmokamas, teikiantis pasitenkinimą darbas. Patenkinti darbu yra laimingesni nei dirbantieji tik dėl pinigų. Laimės tyrimai patvirtino, kad darbas yra ne vien žmogaus pragyvenimo šaltinis, bet ir socialinės padėties, visavertiškumo, savirealizacijos pagrindas.

Tuo reiktų vadovautis ir darbo santykiuose. Ypač įsitikinus, kad senasis požiūris situacijos darbo sferoje ne tik negali pakeisti, bet ją dar ir pablogina. Nukenčia ir darbuotojai, ir pati įmonė, prarandanti konkurencingumą.

Senų pažiūrų pavyzdys yra ginčai dėl minimalios algos dydžio. Atstovaujantieji dirbantiesiems tikina, kad pelnas padalijamas neteisingai, o atstovaujantieji darbdaviams tvirtina, kad yra nepajėgūs didinti minimalią algą, kad tai esą sužlugdytų verslą ir tuo pačiu sumažintų darbo vietų skaičių. Šiame ginče tarsi pamirštama, kad ginčijasi ne tik vien dirbantieji su darbdaviais.

Yra ir trečias ginčo dalyvis – valstybė, kuri visuomenės reikėms pasiima kone pusę dirbančiojo pajamų. Mokesčiai valstybei, socialinio aprūpinimo, sveikatos apsaugos sistemoms, be

Pateikiau Gyventojų pajamų mokesčio įstatymo pataisas, kurias priėmus neapmokestinimas pajamų dydis (NPD) būtų padidėjęs iki minimalios algos dydžio. Tai reikštų, kad nuo ir šiaip mažai uždirbančiųjų nebūtų atskaitomi mokesčiai, skirti jiems patiems šelpti.

abejo, yra būtini, tačiau ar būtina rinkti mokesčius iš vos ne vos pragyvenančių ir po to juos šelpti iš valdiškos kišenės? Tradiciniai politiniai požiūriai – už tokį pajamų perskirstymo būdą. Tačiau jei norima didinti nepriklausomų žmonių skaičių, kelti visuomenės laimės lygį – toks perskirstymas klaidingas. Todėl Seime ir pateikiau Gyventojų pajamų mokesčio įstatymo pataisas, kurias pri-

ėmus neapmokestinimas pajamų dydis (NPD) būtų padidėjęs iki minimalios algos dydžio. Tai reikštų, kad nuo mažai uždirbančiųjų nebūtų atskaitomi mokesčiai, skirti jiems patiems šelpti. Ne minimalią algą gaunantieji išlaiko pensininkus. Ne jie sunėša pinigus į valstybės biudžetą. Jie išlaiko save, savo šeimas, ir tas pastangas valstybė privalo paremti.

NPD padidinimas galėjo tapti pirmu reikšmingesniu praktinės felicitarinės politikos žingsniu pastaraisiais metais. Tačiau, kaip jau rašyta, felicitarinė politika nuolat susiduria su atskirų grupių intere-

sais, todėl atsirado liberalų, balsavusių prieš mokesčių mažinimą, socialdemokratų, pamiršusių savo „rūpinimąsi“ vargingesniais visuomenės sluoksniais, ir konservatorių, nepastebėjusių, kad jų programoje įrašyta: „dėl elgesio skurdo „žmonės, palaiptiui pripradami prie išlaikytinių būsenos, ir paranda motyvaciją darbui“.

Darbo prasmė

Atlyginimas, be abejo, svarbus visiems dirbantiesiems, bet ne tik jis lemia pasitenkinimą darbu. Laiminga visuomenė turėtų rūpintis savo piliečių savirealizacija darbe, darbo prasmingumu ir kūrybiškumu. Tačiau šiandien apie tai beveik nekalbama. Tokį požiūrį į darbą lemia esama ekonominė situacija ir jos supratimas.

Rinkos ekonomikoje sėkmingai gali veikti gamintojai, kurie siekia nuolatinio darbo našumo kilimo. Aukščiausiose gamybos grandyse kūrybiškumas, originalumas, savarankiškumas yra vertybė, kuri apmokama ir skatinama, nes tai daro poveikį darbo rezultatams. Žemesnėse gamybos grandyse (pavyzdžiui, dirbant prie kasos aparato ar konvejerio) darbuotojas dažnai tėra savotiška „mechanizmo“ detalė. Bet ir jiems reikia padėti pasijusti laimingesniems.

Tarsi lakmuso popierėlis, parodantis, kaip visuomenė suvokė darbo ir laimės sąryšį ir geba pertvarkyti darbo sferą, yra požiūris į nedarbą ir nedarbo problemų sprendimo būdai.

Nebūtų sunku pateikti duomenis apie darbingo amžiaus žmonių, neturinčių darbo, skaičių. Nesudėtinga ir pastebėti, kad jis labai aiškiai susijęs su ekonomikos pakilimais ir nuosmukiais. Kiek rečiau atkreipiamas dėmesys, kad rinkos ekonomikoje visi-

kas užimtumas vargu ar gali būti pasiektas. Net ekonominio pakilimo metais ES šalyse nedarbo lygis būna 3–5 proc., nuosmukio metu – apie 10 proc., o ypač nesėkmingu laikotarpiu kai kuriose šalyse gali peršokti ir 20 proc. Netekus darbo prarandamos pajamos ir nebelieka pasitenkinimo pačiu darbo procesu. Tai neabejotinai paveikia gyvenimo kokybę.

Laiminga visuomenė rūpinasi piliečių savirealizacija darbe, darbo prasmingumu ir kūrybiškumu.

Tačiau yra ir žmonių, kuriems darbo praradimas nepadarė žymesnio neigiamo poveikio. Kuo jie pasižymi? Kaip jie sprendė savo problemas?

Esminis skirtumas tarp paveiktų nedarbo streso ir išsaugojusių optimistines nuostatas, patenkintų gyvenimu – gausnesnio laisvo laiko panaudojimo būdai. Bedarbiai, radę naujas socialiai reikšmingos veiklos galimybes – pradėję dalyvauti visuomeninių organizacijų veikloje ar bent pradėję aktyviau sportuoti, – išsaugojo, o kartais net padidino savo laimės lygį.

Taigi bedarbių rėmimo kryptys, galinčios keisti jų gyvenimo kokybę – socialinių ryšių plėtra laisvalaikio panaudojimo įgūdžių tobulinimas ir pagalba atrandant prasmingą veiklą, darbinių įgūdžių išsaugojimas bei galimybės įgyti naujų įgūdžių sukūrimas. Atitinkamai derėtų remti, t. y. bent iš dalies apmokėti bedarbių dalyvavimą savanoriškoje labdaringoje veikloje. Valstybinės institucijos turi sudaryti jiems sąlygas lankyti sporto klubus, mokytis to, kas nėra tiesiogiai susiję su darbo paieškomis (visuomenės tam išleisti pinigai nėra išmesti į balą, nes jie kuria naujas darbo vietas sporto ir mokymo organizacijose, nes savanoriška veikla, pavyzdžiui, saugant gamtą, rūpinantis neįgaliaisiais gerina visų gyvenimo kokybę).

Bedarbis – tai žmogus, turintis daug laisvo laiko. O laisvalaikis yra vienas iš žmogaus ir visuomenės turtingumo rodiklių. Tereikia jį taip pat kaip ir pinigus protingai panaudoti. Todėl ir į bedarbių galima pažvelgti ne tik kaip į naštą visuomenei, bet ir kaip į jos turtą – žmogų, įgijusi daugiau laisvo laiko, kuris gali būti skirtas ir visuomenės poreikiams, ir asmeniškai tobulėti.

Mažiau vergų – tvaresnė ekonomika

Bedarbių problemų aptarimas leidžia aiškiau susieti laisvą laiką su darbu. Jis padeda suprasti ir laimės ekonomikos šalininkų siūlomą ekonominių problemų sprendimo būdą – humanizuoti darbo turinį, kurti tvarią ekonomiką, o drauge artėti prie visuotinio užimtumo.

Šiandien daugelis modernios ekonomikos šalių, tarp jų ir Lietuva, bando spręsti minėtas problemas atsietai viena nuo kitos. Bedarbiams skiriamos pašalpos (tiesa, vis mažesnės) ir nelabai sėkmingai stengiamasi paremti naujų darbo vietų steigimą (beje, pastarosios gana lengvai kuriamos ekonominio pakilimo metu ir labai jau sparčiai išnyksta nuosmukio metu). Netgi turintys darbą nebūtinai jame realizuos save, jausis laimingi dirbdami.

Taigi įprastos darbo problemų sprendimo kryptys jau ne kartą išbandytos ir iš esmės situacijos darbo sferoje nepakeitė. Todėl jas reikia spręsti naujais būdais. Perspektyviausias iš jų – darbo laiko trumpinimas, kuris galėtų būti derinamas su tenkinančių aukštesnius poreikius darbo vietų kūrimu.

Vergai dirbdavo visą parą, išskyrus pertraukas pavalgyti ir miegoti. Viduramžiais valstiečiai dirbo nuo aušros iki saulės laidos – vasarą apie 16–18 valandų. Panaši darbo trukmė buvo ir pirmuose fabrikuose. Prie penkių dienų darbo savaitės pereita tik XX a. 7-ajame dešimtmetyje. Taigi esamas darbo laiko standartas yra rinkos ekonomikos, pramoninio kapitalizmo palikimas, nebeatitinkantis visuomenės poreikių ir naujų galimybių, kurias suteikė modernios informacinės technologijos. NEF specialistai siūlo numatyti ir siekti naujo tikslo – perėjimo nuo 40 ar daugiau valandų darbo savaitės prie trumpesnės.

Jiems sunku nepritarti – trumpesnė darbo savaitė skatintų racionalesnę gamybą ir vartojimą, todėl atsirastų prielaidos tvarresnei plėtrai. Trumpesnė darbo savaitė sudarytų geresnes prielaidas nuolatiniam asmeniniam ir profesiniam tobulėjimui, laimingesniai gyvenimui.

Trumpesnė darbo savaitė prisidėtų ir prie visuomenės turto gausėjimo, nes prilyginus neapmokamus vaikų priežiūros, namų ruošos ir panašius darbus mokamam darbui ir įvertinus juos pagal minimalų darbo užmokestį pastebėtume, jog apie penktadalį BVP sukuria neapmokamas darbas. Trumpesnė darbo savaitė padidintų šią dalį.

Ji taip pat paskatintų naujų, efektyvesnių technologijų, gamybos būdų plėtrą. Trumpesnė darbo savaitė tikrai padėtų plėtoti mokamą darbą tolygiau. Rimčiausias finansinis argumentas už trumpesnę darbo savaitę – jau dabar dirbantys ne visą darbo dieną, dirbantys namuose savo pajamomis lenkia dirbančius tradicinėse darbo vietose, nes toks darbas labiau atitinka perspektyviausias žinių ekonomikos kryptis ir sukuria vertingiausią produktą. Antai vidutinė namuose dirbančių JAV darbuotojų alga yra

kone dvigubai didesnė negu vidutinis dirbančių įprastoje darbo vietoje atlyginimas.

Perspektyvus atrodo ir siūlymas netgi esmingai nekeičiant esamos darbo savaitės trukmės ją nuolat koreguoti siejant su nedarbo lygiu. Pavyzdžiui, bedarbių skaičiui pasiekus dešimt procentų sutrumpinti dar-

bo savaitės laiką tokiu pat dydžiu. Panašiai elgiamasi kai kuriose Vakarų Europos šalyse, kai sumažėjus gamybai valstybė finansuoja dalį darbo savaitės laiko. Pavyzdžiui, keturias darbo dienas apmoka darbdavys, o vieną – valstybė. Turint galvoje, kad, atleidus dalį darbuotojų, jiems tektų mokėti pašalpas, pastarasis sprendimas akivaizdžiai patrauklesnis, nes išsaugomi darbuotojų profesiniai

gebėjimai ir verslo pasirengimas sparčiai reaguoti į naujas galimybes. Tokiu keliu bando eiti Prancūzija, kurioje darbo savaitė sutrumpinta nuo 40 iki 35 valandų.

Siekiant tolygesnio darbo paskirstymo tiktų ir iš esmės apriboti viršvalandžius, sutrumpinti darbingą amžių, skatinti darbo vietas, kuriose dirbama ne visą darbo dieną, kūrimą.

Valstybiniame sektoriuje, kaip ir kituose, yra gana daug darbų, kuriems atlikti nereikia aukštesnės kvalifikacijos ar ilgai tobulina-

Vergai dirbdavo visą parą, išskyrus pertrauką pavalgyti ir miegoti. Viduramžiais valstiečiai dirbo nuo aušros iki saulės laidos – vasarą apie 16–18 valandų. Panaši darbo trukmė buvo ir pirmuose fabrikuose. Prie penkių dienų darbo savaitės pereita tik XX a. 7-ajame dešimtmetyje. Taigi esamas darbo laiko standartas yra rinkos ekonomikos, pramoninio kapitalizmo palikimas, kuris nebeatitinka visuomenės poreikių ir naujų galimybių, suteiktų modernių informacinių technologijų.

mų įgūdžių. Vykdam darbo laiko pertvarką šiuos darbus galėtų atlikti žmonės, dirbantys trumpesnę darbo savaitę.

Tokių priemonių įgyvendinimas palankiai veiktų ekonomiką ir kurtų prielaidas esminiams darbo laiko ir turinio pokyčiams bei padidintų visuomenės laimės lygį. Kai šis lygis, apibrėžiantis žmogaus gyvenimo kokybę, nelaikomas svarbiu, renkama kita kelią – didinti išėjimo į pensiją amžių, ilginti darbo trukmę ir pan. Susiduria du pasirinkimai: prilyginti žmogų ekonominės mašinos sraigteliui, kuris turi kuo greičiau „suktis“, ar laikyti vertybe laiką, skiriamą sau, bendruomenei, šeimai, vaikų ugdymui.

Pelningiausia investicija į šeimą

Laimingi žmonės kuria laimingas šeimas, laimingoje šeimoje gyvena laimingi sutuoktiniai ir vaikai. Šeimos vertė yra ir asmeninė, ir visuomeninė, todėl ir visuomenės investicija į šeimą – pati pelningiausia, tačiau Lietuvoje, kaip ir kitose ES šalyse, ji neduoda tų rezultatų, kurių pageidautų visuomenė – didelis skyrybų skaičius, gausu nesantuokinių gimimų, o bendras gimstamumas nebepakankamas gyventojų skaičiui atkurti.

Koks šeimos modelis remiamas?

Lietuva, kaip ir dauguma ES valstybių, teigia vykdanči šeimoms politiką, tačiau analizuoti, kodėl ji nėra sėkminga, vengiama. Nes tai padarius tektų atsakyti bent į du klausimus: „Ar šeimų rėmimo programos tapachios skurdo mažinimo programoms? Koks šeimos modelis remiamas?“

Atsakymai į juos dažnai atskleidžia, kad realios šeimos politikos stokojama, nes ji negali būti sutapatinama su svarbiu soci-

aliniu tikslu – skurdo mažinimu. Ji taip pat negali būti skirta visų įmanomų šeimos modelių rėmimui. Nes remiant viską, realiai neberemiama nieko. Deja, abi šios kryptys patrauklios politikams. Pirmuoju atveju užsiimdami skurdo problemomis jie sau priskiria ir besirūpinančiųjų šeima vaidmenį. Antruoju – jie nekonfliktuoja su jokia interesų grupe.

Tradicinis požiūris – daugiau pinigų ekonomikoje užtikrina didesnę paslaugų ar prekių kiekį – negali paaiškinti, kiek ir kaip investuoti į šeimą, nes nepaaiškina, kodėl žmonėms reikia būti drauge ir turėti vaikų. Atsakymą galime rasti, jei imsime aiškintis, ko reikia, kad tėvai ir vaikai pasijustų laimingesni. Tam trūksta ir išmokų šeimoms, auginančioms vaikus, neleidžiančių tų, nuo kurių priklauso valstybės ateitis, nustumti į skurdą, ir „šeimai draugiškesnės aplinkos.“ O būdai kurti tokią aplinką žinomi: tai geresnės galimybės derinti profesinę veiklą ir vaikų ugdymą, didesnių galimybių dirbti ne visą darbo dieną ar lankstesniu darbo grafiku sudarymas, palankesnių sąlygų šeimos verslui bei dar geresnių sąlygų abiem tėvams dalyvauti vaikų ugdyme kūrimas, mokestinėmis lengvatomis užtikrinamos įvairios nuolaidos šeimoms kino teatruose, prekybos centruose, transporte, daugiau paslaugų šeimai – vaikų darželių, auklių, žaidimų aikštelių, vaikų priežiūros kambarių darbovietėse, galimybių tėvams ir vaikams drauge leisti laisvalaikį ir pan.

Ne mažiau svarbu skatinti santuokas ir palaikyti jų stabilumą. Deja, šiandien valstybės dalyvavimas laimingų šeimų kūrime paprastai ribojasi vis menkėjančiomis pastangomis jaunajai kartai suteikti žinių apie šeimą.

Teikiau įstatymo projektą dėl šeimos teismų įkūrimo. Tokie teismai padariau spręsti vaikų gyvenamosios vietos, vaiko išlaikymo ir panašias bylas.

Kiek aktyviau valstybinės institucijos rūpinasi santykių darniose šeimose atkūrimu. Toks rūpestis tikrai prasmingas, nes skyrybos, sutuoktinio mirtis, konfliktai šeimoje kelia stresą bei reikšmingai mažina laimės lygį.

Pigiausias ir efektyviausias skyrybų prevencijos būdas yra konsultacinė parama sunkumus patiriančioms šeimoms. Jos irgi trūksta. Šeimos teismų, kurie veikia ne vienoje ES šalyje, įkūrimas galėtų net kritiniais šeimų gyvenimo momentais padėti išsaugoti santuokas, tačiau ir šis sąlygiškai paprastas, ekonomiškai ir teisiškai naudingas, nes sumažintų teismų apkrovą, būdas nerealizuojamas.

Teikiau įstatymo projektą dėl šeimos teismų įkūrimo Lietuvoje. Šiandieną akivaizdu, kad tokie teismai galėtų padoriau spręsti vaikų gyvenamosios vietos, vaiko išlaikymo ir panašias bylas. Tai gi ir susipriešinimo visuomenėje būtų mažiau, tačiau nematant tikslo – laimingesnės Lietuvos – nematomi ir žmonėms naudingi sprendimai.

Kam rūpi vaikų laimė?

Laiminga vaikystė darnioje šeimoje kuria laimingos asmenybės savybių pamatus. Vėliau juos plėtoja ugdymas darželyje bei mokykloje. Iš pirmo žvilgsnio galime būti ramūs dėl ateities, nes vaikus myli visi. Lietuvos valdžia ir piliečiai irgi nėra išimtis. Deja, UNICEF atliktas tyrimas atskleidė, kad Vaiko gerovės indeksas Lietuvoje žemiausias lyginant su kitomis ES valstybėmis. Negana to, Lietuvos vaikai (Europos Komisijos apklausos duomenys) yra ir patys nelaimingiausi Europoje.

Lietuvos vaikų sunkumai ryškesni nei kitose ES šalyse, bet nėra išskirtiniai. Jų analizė rodo, kad ekonominė gerovė pati savaime nesukuria laimingos vaikystės. Daugelyje modernių šalių, taip pat ir Lietuvoje, tėvai tiesiog pritrūksta laiko savo vaikams, ir jie pasijunta vieniši bei nuskriausti. Patyrę mažai artumo, švelnumo ir meilės, vaikai tampa pikti ir agresyvūs, tyčiojasi iš savo bendraamžių ir skriaudžia mažesniuosius. O užaugę nesugeba kurti laimingesnio gyvenimo nei sau, nei aplinkiniams.

Įprasta vaikų sunkumus nagrinėti išimtinai kaip psichologines ar pedagogines problemas. Atitinkamai pasirenkami ir jų sprendimo būdai: tobulinamas tėvų ir pedagogų švietimas bei konsultavimas, stiprinama vaikų teisių apsauga. Esama vaikų teisių apsaugos sistema gina nuskriaustuosius, rūpinasi tais, kuriems itin bloga. Jei sistemos tikslai pasikeistų, jei joje dirbantys specialistai, jų darbo rezultatai būtų vertinami pagal laimingų vaikų kiekį ir jo pokyčius, tektų bent jau pradėti skaičiuoti, kur ir kiek yra laimingų vaikų, aiškintis, kas daroma ar nedaroma, kad jie tokie būtų. Todėl tenka konstatuoti, kad nei esamos vaikų teisių apsaugos, nei ugdymo sistemų tobulinimas iš esmės nepakeičia vaikų padėties.

Netgi didesnis ugdymo sistemos finansavimas neduoda siekiamo rezultato. Lietuvos valstybė skiria nemažai lėšų švietimo sistemai. Išlaidų šioje srityje santykis su BVP yra 6,8 proc., o ES šalių vidurkis – 5,2 proc. Todėl negalima sakyti, kad vaikų ugdymui lėšų trūksta, bet ir patenkintų mokytojų, ir laimingų vaikų nėra daug.

UNICEF atliktas tyrimas atskleidė, kad Vaiko gerovės indeksas Lietuvoje žemiausias lyginant su kitomis ES valstybėmis. Negana to, Lietuvos vaikai (Europos Komisijos apklausos duomenys) yra ir patys nelaimingiausi Europoje.

Šie faktai ir samprotavimai skatina naujai pažvelgti į svarbiausius jaunosios kartos ugdymo principus. Esama sistema orientuota į tradicinės ekonomikos interesus, todėl padeda perkelti ugdymą iš šeimos į visuomenines institucijas ir taip kuria prielaidas tėvams aktyviai dalyvauti ekonominėje veikloje, bet nesudaro pakankamų prielaidų dalyvauti vaikų ugdyme.

Suprantama, galima teigti, kad tėvai turi teisę rinktis, ar daugiau laiko ir dėmesio skirti vaikams, ar profesinei karjerai. Tačiau jų pasirinkimas žymia dalimi nulemtas iš anksto, nes rinkdamiesi vaikų ugdymą jie drauge priversti rinktis ir žemesnį materialinį gyvenimo lygį. Taigi prielaidos laimingo žmogaus, kuris veikia laimės ekonomikos sąlygomis, ugdymui vis dar menkos.

Suprantama, kad gyvenimo būdas, kuriam jaunąją kartą ruošia ši sistema, nekuria asmeninės laimės. Brandūs žmonės jaučia jos stygių ir gausiai lanko įvairius psichologinės savireguliacijos, autotreningo, jogos, meditacijos, savęs tobulinimo ir panašius kursus. Tai patvirtina tokių žinių ir įgūdžių poreikį, tačiau paprastai jis tenkinamas neformaliu ugdymu. Formalus ugdymas tarsi jo „nepastebi“. Tai irgi atspindi atgyvenusį ugdymo sistemos pobūdį.

Neatsiribodama nuo tradicinės ekonomikos tikslų, nepersiorientuodama į laimės ekonomikos tikslus ugdymo sistema vis mažiau atitinka tiek ugdomųjų asmeninius, tiek bendrus visuomenės poreikius. Kelias iš šios padėties jau yra aiškus. Tai sąlygų laimingai vaikystei sudarymas ir laimingo žmogaus savybių ugdymas.

Išsilavinusi šalis – laimingų žmonių šalis

Laimingas žmogus yra išsilavinęs. Patikimai nustatytos laimės sąsajos su įgytos kvalifikacijos lygiu ir mokymosi metų kiekiu. Aukštesnis išsilavinimas sukuria daugiau galimybių gauti įvairesnį ir kūrybiškesnio pobūdžio darbą, kuris labiau atitiks asmeninius polinkius ir leis geriau realizuoti save. Be to, šio pobūdžio darbas neretai ir daugiau apmokamas.

Šiandieną didžiausias vertes sukuria paslaugų, grindžiamų mokslo žiniomis, ekonomikos sektorius. Todėl žinių komponentas versle tampa vis svarbesnis, o fizinis darbas nuvertėja. Daug turtingų šalių, kuriose aukščiausias visuomenės laimės lygis, neturi gausių gamtinių išteklių, bet turi išsilavinusius, gebančius bendrauti ir bendradarbiauti žmones. Tokie piliečiai tampa svarbiausiu ekonominiu resursu, todėl įprasto mokymosi standarto – vidurinė mokykla ir 3–4 metai profesinio tobulinimosi – nebepakanka, o mokymasis visą gyvenimą tampa ekonomine būtinybe.

Europos Komisija, UNESCO bei kitos tarptautinės organizacijos, pasisakydamos už spartesnę aukštojo išsilavinimo plėtrą, remiasi ekonomikos faktu – nors žmonių, turinčių aukštąjį išsilavinimą, visose moderniose šalyse gausėja, bet jų atlyginimai augo sparčiau nei žemesnės kvalifikacijos darbą atliekančių žmonių atlyginimai, todėl pagrįstai galima teigti, kad išsilavinusių specialistų poreikis nėra patenkintas.

Tai patvirtina ir aplinkybė, kad kilus ekonominiams sunkumams darbo dažniau netenka žemesnio išsilavinimo darbuotojai. Todėl diskusijų apie vaikų ugdymą, visuomenės švietimą, aukšto-

jo išsilavinimo plėtrą tarsi nebekyla, tačiau klausimas, kodėl valstybės ne visada sugeba atliepti šiems visuotinai pripažįstamiems

Teikia Švietimo įstatymo pataisą, kuria siūliau, kad įmokos už studijas būtų padengiamos iš studijavusiojo pajamų mokesčio. Tai būtų leidę jaunuoliams ir merginoms iš bet kurios materialinės padėties šeimų siekti aukštojo išsilavinimo. O vėliau stabdytų emigraciją, nes tektų arba dirbti Lietuvoje ir mokėti mokesčius, arba susimokėti už mokslą.

tiksłams, suteikti modernų išsilavinimą pakankamam skaičiui savo piliečių, yra aktualus.

Esama ugdymo sistema orientuota į tradicinės ekonomikos dalyvio ugdymą. Ji gali geriau ar blogiau atlikti savo užduotį, tačiau jos tikslas parengti asmenį, sugebantį konkuruoti daugiau gaminant, nesikeičia. Jau pažymėta, kad gyvenimo būdas, kuriam jaunąją kartą ruošia šį sistemą, nekuria asmeninės laimės. Dar rimtesnė problema, kad ji orientuota į vis mažiau efektyvią gamybą, besiremiančią

gamtos išteklių naikinimu ir finansinio kapitalo kaupimu.

Šiandien pagrindinį impulsą ekonomikai teikia technologijos ir žinios, o jų stoka lems visuomenės skurdą. Taigi patikimas ir aiškus visuomenės turtėjimo kelias – išsilavinimo lygio kėlimas. Tačiau šis kelias sunkiai įmanomas be galimybių lygybės. Vargu ar padėtis pasikeis, kol mokymas bus tapatinamas su preke ir juo bus bandoma pelningai prekiauti.

Todėl teikia Švietimo įstatymo pataisą, kuria siūliau, kad įmokos už studijas būtų padengiamos iš studijavusiojo pajamų mokesčio. Tai būtų leidę jaunuoliams ir merginoms iš bet kurios materialinės padėties šeimų siekti aukštojo išsilavinimo. O vėliau ši praktika stabdytų emigraciją, nes tektų arba dirbti Lietuvoje ir mokėti mokesčius, arba susimokėti už mokslą.

Nuolatinio visuomenės švietimo bei ugdymo stoka yra ir kliūtis visuomenės laimės lygio kilimui. Geriausiai apmokami specialistai, tarkim, gydytojai, privalo mokytis visą profesinės veiklos laikotarpį. Šie specialistai privalo ne tik būti informuoti apie pokyčius, bet ir įgyti naujų įgūdžių ir tobulinti senuosius. Tokie pat mokymosi pokyčiai turėtų įvykti visose profesinėse grupėse.

Verslas tuo ne visada suinteresuotas, nes jo investicijos į žemesnės kvalifikacijos darbuotojų mokymus sparčiai neatsiperka. Jų nauda atsiskleidžia kylant bendrai darbuotojų kultūrai ir gebėjimams. Be to, mokantis kažko naujo ir įdomaus, stiprėja darbuotojų pasitikėjimas savimi, didėja galimybės efektyviau reaguoti į nestandartines situacijas darbe.

Tuo labiau verslas nepasirengęs investuoti į mokymus, kurie nėra tiesiogiai susiję su darbuotojų funkcijomis, bet turi poveikį jų saviraiškai, dvasinei gerovei. Taigi siekiant nuolatinio mokymosi būtini politiniai sprendimai – įstatyminės nuostatos, įpareigojančios kelti kvalifikaciją, mokestinės lengvatos besimokantiems ir pan. Tai leistų spartinti žiniomis grindžiamos ekonomikos plėtrą ir kurtų pamatą visuomenės turtėjimui.

Laimingas pacientas

Norint išlikti sveikesniam reikia pasistengti būti laimingam, nes tyrimai patvirtina, kad laimės išgyvenimas neatsiejamas nuo psichinės ir fizinės sveikatos.

Pasaulinės sveikatos organizacijos (PSO) konstitucijoje siūloma sveikatos samprata apibrėžia ją ne kaip ligos ar negalios nebuvimą, o kaip visišką fizinę, psichikos ir socialinę gerovę. Šio

požiūrio niekas neginčija, tačiau Lietuvos sveikatos apsaugos sistema vis dar orientuota išimtinai į ligų gydymą. Netgi ligų prevencijai skiriama vos keli procentai sveikatos apsaugos biudžeto, o dvasinės gerovės, kuri yra artimiausia laimei, kūrimas ar atkūrimas dažnai nelaikomas sveikatos politikos tikslu.

Ištyrus pasitikėjimą ir pasitenkinimą sveikatos apsaugos sistema paaiškėjo, kad iš aštuonių Lietuvos žmonių tik vienas mano, jog gydymo įstaigoje juo bus tinkamai pasirūpinta.

Tai gali lemti aplinkybė, kad fizinės sveikatos palaikymo svarbą visuomenė, o drauge ir politikai, gerai supranta, tačiau mažiau nutuokia apie laimę, psichinę gerovę, psichikos sutrikimus ir ligas. Visuomenės požiūrį į šio pobūdžio ligas gerai iliustruoja gausybė anekdotų apie „bepročius“, alkoholikus, narkomanus. Užtat anekdotą apie sergantį vėžiu ar patyrusį infarktą išgirsti būtų gana sunku. Todėl ir paciento laimė –

daug kam neįprasta, negirdėta sąvoka.

Pastarųjų dešimtmečių medicinos mokslo laimėjimai, tobulėjantys vaistai ir medicinos įranga, kylanti gydytojų ir medicinos personalo kvalifikacija neduoda to rezultato, kurio būtų galima tikėtis. Todėl ir sveikatos apsaugos sistemos vertinimas nėra jai palankus. Ištyrus pasitikėjimą ir pasitenkinimą ją paaiškėjo, kad iš aštuonių Lietuvos žmonių tik vienas mano, jog gydymo įstaigoje juo bus tinkamai pasirūpinta. Du trečdaliai viliasi, kad jais rūpinsis nors iš dalies, o likusieji nesitiki sulaukti tinkamos medicinos pagalbos.

Tikėtina, kad padėtis pasikeistų, jei vertinant sveikatos įstaigas pacientų pasitenkinimas gaunamomis paslaugomis būtų pripažintas svarbiu įstaigos veiklos rodikliu, o vienu iš pagrindinių sveikatos apsaugos sistemos tikslų taptų visuomenės lai-

mės lygio augimas. Tada ji turėtų žymiai daugiau dėmesio skirti streso pasėkmėms silpninti, kančioms palengvinti ir panašioms problemoms spręsti.

Nesirūpinantys psichine gerove žlugdo ekonomiką

Nekelia abejonių, kad modernių visuomenių gyvenimo būdas, sparčios permainos ekonominių ir socialinių santykių srityje, būtinybė įsisavinti gausią informaciją nuolat kelia stresą.

Valstybinės institucijos dažnai deklaruoja, kad siekia visuomenės stabilumo, bet neskelbia, jog siekia sumažinti stresą, kurį išgyvena piliečiai. Neįvardijus siekiamybės daroma daug politinių veiksmų, kurie tik didina stresą. Tokio veiksmo pavyzdžiu yra vasaros–žiemos laikas. Ekonominė laiko kaitaliojimo nauda nėra įrodyta. Nors daug kam vasaros–žiemos laikas nesukelia didesnio diskomforto, tačiau maždaug 10–20 proc. piliečių patiria kelių savaitių prisitaikymo prie naujo darbo ar mokymosi grafiko stresą. Ar kam rūpi, kad jie pasijunta blogiau. Tradicinėje politikoje labiau rūpinamasi abejotinu, neįrodytu pelnu nei žmogumi.

Panašių pavyzdžių galima pateikti ir daugiau. Jie paaiškina, kodėl nuolat gausėja kenčiančių nuo depresijos. O tokių žmonių, PSO duomenimis, per artimiausią dešimtmetį ir toliau gausės, nes jau šiuo metu jai tenka apie ketvirtadalį visų susirgimų ES šalyse.

Depresija silpnina imuninę sistemą, taigi sąlygoja kitų ligų atsiradimą ir gali pastūmėti į narkomaniją, piktnaudžiavimą alkoholiu ar savižudybę. Suprantama, ne visos savižudybės susiju-

sios su depresija, tačiau tikrai nemenka dalis jų nulemta minėtų išgyvenimų, o depresija yra ribinė jų apraiška.

Lietuvoje nuo 1991 metų nusižudė per 25 tūkst. žmonių, o vienas nusižudantis padaro negatyvią įtaką bent dvidešimties žmonių psichinei būklei. Taigi turime pusę milijono nuo savižudybių nukentėjusių piliečių.

Požiūris į žmogaus gyvybę ir jos įkainojimas yra daug tikslesnis ekonominio išsivystymo rodiklis nei BVP dalis vienam gyventojui. Dažniausiai tokie įkainojimai remiasi teismų praktika ir draudimo bendrovių apskaičiavimais, kai vidutinė vidutinio amžiaus žmogaus gyvybės kaina prilyginama metinių piniginių pajamų sumai ir gretinama su vidutinės mirties tikimybe. Pagal tokius skaičiavimus Liuksemburgo piliečio gyvybę „įkainota“ 5 milijonais JAV dolerių, Švedijos – 2,4 milijono, Portugalijos – 1 milijonu.

Lietuva pagal įvairius ekonominius ir socialinius rodiklius užima apie 35–50 vietas, todėl ir jos piliečio gyvybės kaina gali būti gretinama su jai artimų pagal šiuos rodiklius šalių piliečių gyvybės kaina. Ji taip pat gali būti nustatoma remiantis Lietuvos teismų praktika. Tokie skaičiavimai leidžia tvirtinti, kad Lietuvos piliečio gyvybės kaina siekia nuo 0,8 iki 1 mln. litų. Taigi dėl nepakankamo valstybės dėmesio piliečių psichinei sveikatai, jų dvasinei būklei, o apibendrintai – laimei, nuo Nepriklausomybės atkūrimo dėl savižudybių buvo prarastas bent vienerių metų valstybės biudžetas.

Jei prie šių nuostolių pridėtume kitus su psichinės sveikatos stoka – alkoholizmu, narkomanija, depresija, nemiga ir pan. – patiriamus nuostolius, dar kartą tektų konstatuoti, kad visuomenės laimės lygio ignoravimas sukelia išskirtinai žymius finansinius nuostolius. Jie visiškai nepateisinami, nes medicinos pažanga leistų daugeliu atveju efektyviai dorotis su šiomis problemomis.

Valdžia, priimdama atitinkamus politinius sprendimus, gali pakankamai daug padaryti, kad užtikrintų deramą rūpinimąsi vi-sais, turinčiais dvasinių problemų. Geresnis visuomenės švietimas, informavimas apie psichikos sunkumų savitumą paskatintų žmones aktyviau ieškoti pagalbos. Tam prielaidas sudarytų ir prieinamesnio pa-galbos įstaigų tinklo kūrimas, geresnis būsimų medikų, ypač tų, kurie dirbs pirminėje sveikatos priežiūros grandyje, parengimas padėti turin-tiems dvasinių sunkumų.

Visa tai neabejotinai kainuoja, tačiau kai perspektyviai krypčiai, galinčiai esmingai keisti visuomenės laimės lygį, lėšų skiriama nepa-kankamai, tenka „mokėti“ dar brangiau, mokėti žmonių gyvybėmis ir suluošintais gyvenimais. Išlaidos dvasinei gerovei neabejotinai atsipirk-tų, nes piliečiai, sulaukę pagalbos, sėkmingiau dirbtų profesinį darbą ir, kas dar svarbiau, jos padidintų daugelio žmonių gyvenimo kokybę bei visuomenės laimės lygį.

Tokios pat svarbios būtų investicijos į chroniškų skausmų silp-ninimą. Ne visada įmanoma išvengti ligos ar ją išgydyti. Chroniš-kos, neišgydomos ligos tikrai veikia gyvenimo kokybę, pasiten-kinimą juo. Sergantis paveikia ir artimuosius, kurie negali gerai jaustis, kai savas žmogus kenčia. Šiandieną vis garsiau jiems siūlo-ma eutanazija, nors kančias galima veiksmingai sumažinti.

Kodėl daug skausmą kenčiančiųjų negauna pagalbos iš savo gydytojo? Pagrindinė priežastis yra ta pati kaip ir kalbant apie pa-galbą turintiems dvasinių sunkumų: sveikatos apsaugos sistema

Dėl nepakankamo valstybės dėmesio piliečių psichi- nei sveikatai, jų dvasinei būklei, o apibendrintai – lai- mei, nuo Nepriklau- somybės atkūrimo bent vienerių metų Lietuvos biudžetas buvo prarastas dėl savižudybių.

nepakankamai orientuota į subjektyvios gerovės didinimą. Pirmas žingsnis jos atsakomybės už visuomenės laimę didinimo linkme būtų sveikatai skiriamų lėšų prilyginimas ne išlaidoms, o investicijoms. Bendruomenės vystosi arba sveikatą saugančia, arba sveikatą žalojančia kryptimi. Laimingos visuomenės perspektyva neatsiejama nuo jos narių sveikos gyvensenos, ligų prevencijos, dvasinės sveikatos ir ilgaamžiškumo.

Kas naikina, kas saugo aplinką?

Bendruomenės gali saugoti arba griauti ne tik savo narių sveikatą, bet ir savo aplinką, kuri tikrai veikia žmonių savijautą, gyvenimo trukmę ir kokybę. Nuolat gausėja tyrimų, patvirtinančių, kad urbanizuotoje aplinkoje išsaugant ir plečiant gamtinius elementus (pvz., sodinant medžius) pastebimai mažėja agresyvaus nusikalstamo elgesio, kad augmenijos vešėjimas gyvenamuose miestų rajonuose ar verslo centruose gali pagerinti gyventojų ir tuose centruose dirbančiųjų psichinę ir fizinę sveikatą, o mokyklose – mokymosi rezultatus. Žymus psichoanalitikas C. G. Jungas rašė, kad žmogus tampa laimingas, vieningas ir kūrybingas tada, kai jo sąmoningumas ir nesąmoningumas papildo vienas kitą ir jis pasiekia darną su savimi, kitais ir aplinka.

Gamtos saugojimas svarbus ir visuomenės ekonominei raidai, nes gamtos išteklių yra riboti, o ir pati natūrali gamtinė aplinka – brangus išteklius.

Žmonijos istorija įtikinamai patvirtina, kad bendruomenės, sunaikinusios savo gamtinę aplinką ar pasirinkusios tokią raidos kryptį, galiausiai sugriovė pačios save. XXI a. neigiamas poveikis

gamtai mastas jau nebe lokalus, o globalus: keičiasi klimatas, didėja lietaus rūgštingumas, plonėja ozono sluoksnis, menkėja biologinė įvairovė, dirvos erozija mažina derlingos žemės kiekį, dideliuose regionuose ima trūkti švaraus vandens. Analogiškų problemų vardijimą galima tęsti.

Kartu tai verčia klausti: „Kas, kokiomis sąvybėmis pasižymintys žmonės ar jų grupės naikina gamtinę aplinką ir kas ją saugo?“. Atsakymas slypi bendruomenių pasaulėjautoje. Nesijaučiantys laimingi, nekenčiantys savęs ir kitų ieško priešo, kurį galėtų apkaltinti dėl savo nesėkmių. Priešu tampa ne tik tie, kurie grasina, bet ir tie, kurie kitokie. Priešo aplinka, kuri irgi yra kitoniška, taip pat laikoma „bloga“ todėl tos aplinkos ne tik nereikia saugoti, priešingai, ją būtina sunaikinti ar bent pakeisti. Nesijaučiantys laimingi, bet tikintys, kad kažkas dėl to kaltas, kad nugalėję „priešus“ jausis geriau, įgiję galių veikti aplinkoje, kuri suvokiama kaip „nesava“, žmonės ją niokioja ir teršia. Panašiai elgiasi ne tik pavieniai asmenys, bet ir didesnės jų grupės.

Natūralus aplinkos saugotojas yra kurioje nors teritorijoje gyvenantis etnosas, nes jo narių bendra patirtis ir elgesio stereotipai darniai sutaria su aplinka. Migrantai, pradedantys veiklą jiems naujose teritorijose, dėl sąmoningo ir pasąmoningo priešiško ktoniškumui nesugeba ir nenori saugoti aplinkos. Globalizacijos procesai rodo, kad transnacionalinės korporacijos gana dažnai laiko pelną didesne vertybe nei gamtosauga, kuri yra svarbesnė vietos gyventojams, ir tik stiprios nacionalinės valstybės yra pajė-

Transnacionalinės korporacijos gana dažnai laiko pelną didesne vertybe nei gamtosaugą, kuri yra svarbesnė vietos gyventojams ir tik stiprios nacionalinės valstybės yra pajėgios suderinti ekologinius ir ekonominius interesus.

gios suderinti ekologinius ir ekonominius interesus. Tačiau tai jos padarys tik tada, jei aiškiai pasirinks visuomenės raidos tikslus ir numatys ilgalaikės gerovės kūrimo kelią.

Kad degantis kaimyno namas nedžiugintų

Aplinka – tai ne tik gamta, bet ir žmonės. Moksliniuose tekstuose jie dažnai vadinami šalies socialiniu kapitalu, o šia sąvoka žymimos ir juos siejančios vertybės – pasitikėjimas, tolerancija,

Materialinio gyvenimo lygis auga tada, kai žmonės pasitiki valdžios institucijomis ir jėgos struktūromis, pasitiki nevalstybinėmis organizacijomis, bažnyčia ir sveikatos apsaugos sistema bei kitais žmonėmis, dalyvauja nacionaliniuose arba vietos rinkimuose ir politinėje veikloje, bendrauja su savo rinktais politikais, dalyvauja NVO arba kitokioje savanoriškoje veikloje, turi draugų.

pasirengimas teikti paramą, socialinis aktyvumas – savanorystė, dalyvavimas politinių ir nevyriausybinų organizacijų veikloje.

Požiūrių į socialinį kapitalą ir jo vertinimų įvairovei bendra tai, kad pabrėžiama žmonių tarpusavio ryšių bei paplitusių vertybių įtaka šalies ekonomikos būklei, vadovaujamosi nuostata, kad ją lemia socialinis kapitalas drauge su fiziniu kapitalu (gamybos priemonės) ir finansiniu kapitalu.

Skirtingose šalyse, įvairiu laiku atliktuose tyrimuose nustatyta,

kad materialinio gyvenimo lygis auga tada, kai žmonės pasitiki valdžios institucijomis ir jėgos struktūromis, pasitiki nevalstybinėmis organizacijomis (NVO), bažnyčia ir sveikatos apsaugos sistema bei

kitais žmonėmis, dalyvauja nacionaliniuose arba vietos rinkimuose ir politinėje veikloje, bendrauja su savo rinktais politikais, dalyvauja NVO arba kitokioje savanoriškoje veikloje, turi draugų.

Jau aptarta šeiminių ryšių įtaka šeimos narių laimei, kurią lemia ir kiti tarpusavio santykiai, nes žmonės, turintys artimų draugų, tarsi išplečia pozityvių santykių sferą, labiau rūpinasi bendruomenės reikalais nei tie, kurie jaučiasi vieniši.

Priklausymo ryšių ar vienatvės išgyvenimų kultūriniuose skirtumuose gali slypėti atsakymas, kodėl kartais žemesnio ekonominio išsivystymo šalių piliečiai jaučiasi laimingesni nei aukštesnio.

Nors fiziškai žmogus gali būti vienišas, bet, susiejęs save su tautinėmis, kultūrinėmis idėjomis ar vertybėmis, patenkins priklausymo poreikį. O ryšio su simboliais stoka lemia moralinę vienatvę, kuri tokia pat nepakeliama kaip ir fizinė.

Silpnesni žmonių ryšiai – menkesnė gerovė

Daug mąstytojų pastebėjo individualistinį tradicinės ekonomikos pobūdį ir padarė išvadą, kad darbdavys naudojami darbuotoju lygiai kaip naudojami įrankiais ar kapitalu. Kita vertus, siekdamas savo ekonominių tikslų darbuotojas irgi naudojasi darbdaviu – jo verslumu, žiniomis, finansiniu kapitalu. Atitinkamai jie abu naudojami klientu. Šie santykiai tik imituoja žmonių ryšį – lemiantis jų veiksnys yra nauda. Galiausiai ir pats sau žmogus tampa preke, kurią, anot karjeros specialistų, reikia sumaniai „parduoti“. Todėl tradicinės ekonomikos atstovai

norom nenorom prilygina asmenybę ekonomikos „mechanizmui“, „detalei“ ir pan.

Laimės ekonomikos idėjų šalininkai pastebi, kad toks prilyginimas yra nepagrįsta atgyvena. Asmenybės elgesį biologas gali aprašinėti kaip baltos pelės elgesį laboratorijoje, tradicinės ekon-

Socialinis kapitalas lemia finansinio, gamybinio kapitalo būklę ir valstybės raidą.

mikos atstovas jį gali aprašinėti kaip mechanizmo dalies veikimą, bet asmenybė yra daugiau nei ekonomikos „sraigtelis“. Todėl laimingas darbuotojas dirba našiau, laimingo žmogaus vartojimas kitoks nei nusivylusio savimi, laimingas ligonis sveiksta sparčiau, laimingas pilietis rūpinasi šalimi..

Nuosekli išvada iš šių pastebėjimų – socialinis kapitalas lemia finansinio, gamybinio kapitalo būklę, o ne atvirkščiai. Jis taip pat lemia ir valstybės raidą.

Daug mąstytojų rašė ir apie žmogiškųjų ryšių dorovinę vertę. Laimės ekonomikos šalininkai bando apskaičiuoti šiuos ryšius ir numatyti juos stiprinančius ir gausinančius politinius bei ekonominius sprendimus.

Kaip jau minėta, kone visos ES šalys turi demografinių sunkumų. Jie sprendžiami neseniai į ES įstojusių šalių sąskaita. Pavyzdžiui, skelbiama, kad iš Lietuvos emigravo apie 0,5 milijono žmonių. Jeigu vadovausimės prielaida, kad jų atlyginimas šalyse, į kurias išvažiavo, vidutiniškai bus 1–2 tūkst. eurų per mėnesį, tai jų sumokami pajamų ir socialinio draudimo mokesčiai sudarys nemažiau kaip 500–1000 eurų. Tai reiškia, kad, prarasdama socialinį kapitalą, Lietuva tarsi suteikia finansinę „paramą“ kitoms ES šalims bent už 0,5–1 milijardo eurų per metus. Suprantama, šis skaičiavimas nėra tikslus, tačiau leidžia pastebėti, kad socialinis ir finansinis kapitalas tarpusavyje susiję.

Prarasdama socialinį kapitalą Lietuva suteikia milijardinę finansinę „paramą“ kitoms ES šalims.

Nenorėdami turėti šių žmogiškųjų ir finansinių nuostolių privalome gausinti socialinį kapitalą. Bendruomenės, kurių nariai drauge kuria priimtinesnius

santykius ir aukštesnę gerovę, paprastai nepatiria žymesnių jo nuostolių. Bendra veikla, nukreipta į bendrą tikslą, tai pastikėjimo aplinkiniais ir asmens tikėjimo savu gebėjimu daryti įtaką šaltinis, ji patenkina priklausomybės ir saviraiškos poreikius, susieja pavienį žmogų su bendruomene.

Savanoriškas darbas bendruomenėje ar organizacijose, kurias žmonės laiko svarbiomis, visiems rūpimų klausimų sprendimu yra ir tiesioginės demokratijos stiprinimo prielaida.

Visose moderniose valstybėse pilietinis aktyvumas yra sumažėjęs – žymi piliečių dalis nedalyvauja savivaldos ir parlamento rinkimuose, nesidomi politika, o tai neigiamai veikia visuomenės laimės lygį. Perspektyvi išeitis iš šios situacijos – plėsti piliečių savivaldą, stiprinti jų tiesioginį dalyvavimą sprendžiant bendruomenės problemas ir siaurinti politikos institucijų profesionalizaciją. Tai sumažintų takoskyrą tarp bendruomenės narių, atkurtų pasitikėjimą politika.

Mažiau valdininkų profesionalų – darnesnė bendruomenė

Tyrimai patvirtino, kad dalyvavimas savanoriškose organizacijose neretai suteikia daugiau laimės nei atlyginimas už profesionalią veiklą. Taip pat nustatyta, kad bendruomenės, mažinančios profesionalių valdininkų ir politikų skaičių, įtraukiančios piliečius

*Bendra piliečių ir
viešųjų tarnybų
veikla siūlant
platesnes žmo-
giškas paslaugas
atkuria susilpnė-
jusius bendruo-
meninius ryšius.*

į valdymą, yra laimingesnės. Tuo keliu turėtų eiti ir Lietuva. Galimybių jį pasirinkti tikrai yra, nes ne visi profesinį darbą atliekantys patiria pakankamą pasitenkinimą, todėl reikia pasiūlyti prasmingas veiklas, kurios vienytų. Čia tikėtų prisiminti ir dirbančius ne visą darbo savaitę, pensininkus ir dar neįgijusius profesinės patirties jaunas žmones. Įtraukus visų minėtų grupių

atstovus į valdymą ir bendruomenės reikalų tvarkymą atsirastų galimybės teikti tas paslaugas, kurias pernelyg brangu finansuoti samdant profesionalus.

Ši, kaip ir kitos su laimės lygio kilimu susijusios veiklos kryptys, duoda ir nemenką ekonominę naudą. Daugelyje šalių NVO veikla plečiasi ir jau dabar sukuria žymią dalį BVP. Jungtinių Tautų siūloma metodika atlikti skaičiavimai rodo, kad visuomeninis sektorius moderniose šalyse sukuria apie 5 proc. BVP, o Kana-doje ir JAV jo dalis viršija 7 proc. BVP. Taigi Amerikoje jis gali būti gretinamas su statybų sektoriumi (5,1 proc. BVP) ar finansinio tarpininkavimo sektoriumi, kurį sudaro bankai ir draudimo kompanijos. (5,6 proc. BVP).

Vis dėlto įprastais ekonominiais ir politiniais būdais remiant NVO negalima tikėtis sparčios ir žymios jų veiklos plėtos, nes tiek politikų, tiek visuomenės nuostatų kaita – ilgas procesas. Ji paspartintų piliečių įtraukimo į bendruomenei reikšmingų darbų atlikimą būdas – „kooprodukcija“, t. y. bendra piliečių ir viešųjų tarnybų veikla, siūlant platesnes žmogiškų išteklių paslaugas ir taip atkuriant moderniose visuomenėse susilpnėjusius bendruomeninius ryšius. Pavyzdžiui, savanoriai drauge su gydytojais lanko sergančius bendruomenės narius, moko kalbos ir pan.

Todėl kooperacija virsta praktiniu veiksmu, kuriančiu naujas galimybes ir įtraukiančiu į bendruomenės problemų sprendimą piliečius, kurie liaujasi buvę pasyvūs profesionalų teikiamų paslaugų vartotojai. Vietoj to žmonės užmezga santykius, paremtus jų gebėjimų pripažinimu, pradeda teikti paslaugas savarankiškai. Toks pokytis lemia, kad gerovės gavėjas tampa ir gerovės teikėju, o šiame virsme savojo naudingumo ir savosios vertės suvokimo augimas pasitarnauja socialinio kapitalo gausinimui.

„Laiko pinigai“

Visada yra kokių nors bendruomeninių darbų, tačiau bendruomenė ne visada turi pakankamai pinigų, kad užmokėtų už juos profesionalams, užtat visada esama žmonių, kurie įstengtų tai padaryti. Jiems irgi turi būti atlyginta. Bet jiems galima atlyginti ne pinigais, o paslaugomis ar kuo kitu, jiems reikalingu. Tai esminis pokytis, kuris keičia savanoriškos, labdaringos, bendruomenei reikalingos veiklos vertę ir pagerina kooperacijos kūrėjų gyvenimą, nes žmonėms, kurie laikomi „problematiškais“, leidžia pasijusti naudingiems.

Tradicinė ekonomika vadovaujasi prielaida, kad piliečiai vertinami pagal pajamas ir vartojimą. Todėl jie nuolat įvertinami kaip rinkos dalyviai ir „atmetami“, nes yra per jauni, per seni, nepakankamos kvalifikacijos ir pan., kad leistų pinigus. Bet tai nereiškia, kad jie negali atlikti naudingo vaidmens. Tereikia struktūros, leidžiančios atlikti darbus, reikalingus bendruomenei, nes kiekvienas tikrai turi kažką, ką galėtų duoti, ir jeigu tai daro, bendruomenė tampa laimingesnė ir turtingesnė.

Šalia finansinio atlygio už darbą turi atsirasti „laiko pinigai“ – laiko, skirto bendruomenės poreikiams tenkinti, apskaita ir galimybė keisti vienas paslaugas į kitas paslaugas ar vertes.

Tokioje bendruomenei naudingų veiksmų sistemoje šalia finansinio atlygio už darbą turi atsirasti „laiko pinigai“, t. y. laiko, skirto bendruomenės poreikiams tenkinti, apskaita ir galimybė keisti vienas

paslaugas į kitas paslaugas ar vertes. Toks paslaugų mainų modelis, kuriame naudojama „valiuta“ yra laiko vienetas, ne tik kuria gerovę, bet stiprina socialinį kapitalą, kelia visuomenės laimės lygį.

Laiko banko nariai uždirba kreditus už kiekvieną valandą, kurią jie praleidžia padėdami kitiems bendruomenės nariams, o laiko bankai dirba koordinuodami sandorius.

Pirmasis „laiko bankas“ Didžiojoje Britanijoje buvo įkurtas 1998 metais. Nuo to meto laiko bankų praktika sparčiai plinta, nes jie palaiko kaimynystės atnaujinimo, sveikatos gerinimo, visą gyvenimą trunkančio mokymosi, aplinkos saugojimo ir kitas bendruomenei svarbias veiklas.

Ar valdžia padeda piliečiams tapti laimingesniems?

Vyriausybė, parlamentas ir savivaldos institucijos gali reikšmingai paveikti visuomenės laimės lygį. Sudarydama prielaidas darbo vietų kūrimui bei pajamų augimui ir jas perskirstydama, remdama šeimas, prisidėdama prie socialinio kapitalo gausinimo valdžia arba didina, arba klaidingais veiksmais mažina pasitenkinimą atskiromis visuomeninio gyvenimo sritimis. Vienose valstybėse valdžiai tai pavyksta sėkmingiau, kitos nuolat patiria sunkumų.

Pasaulio bankas vertina valstybių pasiekimus ir galimybes. Šie vertinimai leidžia spręsti ir apie valdymo kokybę, nes apima gana daug sričių – piliečių dalyvavimą priimant politinius sprendimus, žodžio, spaudos, susirinkimų ir kitas laisves; politinį stabilumą, valdymo efektyvumą, viešųjų tarnybų gebėjimus; valstybinį ekonominės plėtros reguliavimą, įstatymo viršenybę, nusikaltimo ir smurto sutrumpumą, teisėsaugos veiklos efektyvumą; korupcijos kontrolę.

Pagal šiuos vertinimus Lietuvai teko 44 vieta. Iš buvusių Sovietų Sąjungos respublikų Lietuvą lenkė tik Estija, užimdama 34 vietą.

Taigi Lietuvos valdžia palyginti neblogai susidorojo su savo užduotimis ir jos veiksmai anaip tol nebuvo tokie pražūtingi, kaip kartais atrodo didelei visuomenės daliai. Vis dėlto svarbu suprasti, ar visuomenė klysta? Ar žmonės neteisūs, kritiškai vertindami valdymą?

Įtikinamai atrodytų atsakymas, kad valdymo kokybė atitiko tradicinės ekonomikos ir tradicinės politikos sampratas. Jei valdymas būtų buvęs kiek geresnis – rezultatai irgi būtų geresni. Esminis klausimas, kurį privalome užduoti: „Kiek geresni? Penkiais, dešimčia ar net dvidešimčia procentų?“ Vargu ar kas, realistiškai vertinantis valdymą, teigtų, kad galima būtų tikėtis dar aukštesnių pasiekimų. Todėl siekiant geresnio valdymo reikia nebetobulinti „blogybės“, o iš esmės keisti valdymo tikslus.

Jais pasirinkus laimės ekonomikos kūrimą, felicitarinės politikos principų įgyvendinimą būtų galima tikėtis ir esminių valdymo

Jei valdymas būtų buvęs kiek geresnis – rezultatai irgi būtų geresni
Klausimas: „Kiek geresni? Penkiais, dešimčia, ar net dvidešimčia procentų?“ Vargu ar kas, realistiškai vertinantis valdymą, teigtų, kad galima būtų tikėtis dar daugiau. Todėl reikia nebetobulinti „blogybės“, o iš esmės keisti valdymo tikslus.

kokybės pokyčių, kurie pasireikštų mažėjančiu nepasitenkinimu valdymo struktūromis ir bendru visuomenės laimės lygio kilimu. Todėl būtini veiksmai, gražinantys pasitikėjimą valstybę. O jie labai paprasti – būtina išplėsti piliečių dalyvavimą valstybės reikalų sprendime.

Daugiau teisingumo ir dalyvavimo?

Žmonės nori jaustis teisingi, gyventi teisingame pasaulyje. Kai dingsta teisingumas, niekas nebepadarys žmonių gyvenimo laimingo. Visos Lietuvos politinės partijos teigia pasisakančios už teisingumą ir tikina, kad, pakeitus vieną ar kitą teisėją, paskyrus kompetetingesnį prokurorą, jis bus pasiektas. Tuo tarpu mes visi žinome, kad esminė permaina valstybės gyvenime – Nepriklausomybės atkūrimas – įvyko remiantis visos visuomenės siekiu vadovautis teise ir teisingumu. Ši patirtis gali tapti pamatu teisingesnės, o drauge ir laimesnės visuomenės kūrimui.

Gausūs tyrimai patvirtino, kad piliečiai labiau linkę pasitikėti teisėtvara, kai jie patys bei jų išrinkti atstovai dalyvauja jos veikloje. Čia matome tą pačią priešpriešą, kaip ir tvarkant bendruomenės reikalus. Vis daugiau, vis toliau nuo piliečių esančių profesionalų valdymas neišsprendžia problemų. Prisieksusių teismas, piliečių atstovų dalyvavimas rezonansinėse bylose, teisėjų ir policijos vadovų rinkimai bei kiti visuomenės įtraukimo į teisėsaugos veiklą būdai didina pasitikėjimą teisingumu. Bėlika šiais būdais pasinaudoti.

Ne mažiau svarbu, kad ir kiti valstybei svarbūs sprendimai būtų priimami žmonėms dalyvaujant. Gyvenantys laisvoje visuo-

emenėje yra laimingesni negu gyvenantys autoritarinėse šalyse, kurios riboja žmogaus laisves ir teisę lemti valstybės ateitį. Dalyvaujantis valstybės valdyme pilietis pasitiki politinėmis institucijomis ir tiki galįs labiau kontroliuoti savo gyvenimą, išgyvena atsakomybės, laisvės, savarankiškų sprendimų jauseną, nelaiko savęs nevaldomu, nesuprantamų išorinių jėgų žaisliuku.

Lietuvoje nemenka dalis žmonių patikėjo, kad jie nedaro įtakos priimant politinius sprendimus, veikiančius jų gyvenimus. Todėl jų domėjimasis politiniu vyksmu mažėja, ir politinis aktyvumas palaipsniui nyksta. Atitinkamai ir jų interesams vis menkliau atstovaujama. Žinoma, tokie nusišalinę/nušalinti nuo politikos piliečiai iš dalies yra patys atsakingi dėl savo pasyvumo, nedalyvavimo rinkimuose. Bet nebūtų teisinga vien juos kaltinti. Svarbiau skatinti politiškai pasyvių asmenų ir grupių dalyvavimą, nes jie neatsiejami nuo geresnio valstybės problemų suvokimo, veiksmingesnio visų interesų gynimo, tuo pačiu – didesnio pasitenkinimo valdymu. Be to, valstybės, kuriose turtingieji ir menkliau aprūpinti balsuoja taip pat aktyviai, turi socialinės rūpybos ir darbo įstatymus, palankesnius gaunantiems mažesnes pajamas, negu tos valstybės, kuriose dalyvavimo rinkimuose skirtumai didesni.

Politisinis aktyvumas skatintinas ir todėl, kad jis susijęs su bendru pasitenkinimu savo gyvenimu. Žmogus, jaučiantis, kad yra svarbus, kad jo veiksmai turi įtakos visuomenei, yra laimingesnis už tą, kuris nesijaučia kontroliuojąs aplinką ar galįs ją paveikti.

Čia svarbu pažymėti, kad politika skirta visuomenės laimės lygio kėlimui, yra visaapimanti. Tradicinės politikos šalininkai

Valstybės, kuriose turtingieji ir menkliau aprūpinti balsuoja taip pat aktyviai, turi socialinės rūpybos ir darbo įstatymus, palankesnius gaunantiems mažesnes pajamas.

paprastai siūlo vieną priemonę ar būdą, kuris neva stebuklingai išspręš visas problemas. Siekiant laimingesnės visuomenės yra gausybė būdų, kuriuos vienija bendras tikslas.

Tiesioginis piliečių dalyvavimas valdyme

Iš pirmo žvilgsnio niekas neprieštarauja aktyvesniam piliečių dalyvavimui valdyme, bet pažvelgę atidžiau pastebėsime žinia-sklaidos įkyriai brukamą valstybės valdymo tapatinimą su „loviu“ ir „purvu“ O kas norės teptis? Nuolatinis galimybių ribojimas piliečiams pareikšti savo valią. Retas politikas pasisakė prieš tiesioginius mero rinkimus, bet jų nėra. Retas politikas pritaria esamam referendumo įstatymui, kuris nepateisinamai apsunkina jo rengimą, bet bandymai keisti referendumo įstatymą, palengvinti jo organizavimo sąlygas atmesti.

Demokratija, kaip ir kitos valdymo formos, istoriškai kito, tačiau galima skirti du pagrindinius piliečių valios realizavimo būdus: atstovaujамąją ir tiesioginę demokratiją. Pirmuoju atveju piliečių atstovai turi įstatymų leidžiamąją teisę ir skiria bei kontroliuoja vykdomąją valdžią. Antruoju – piliečiai ne tik per savo atstovus, bet ir tiesiogiai (referendumais, peticijomis, įstatymų teikimo iniciatyvomis) sprendžia politinius klausimus.

Visuomenės laimės lygio tyrimai parodė, kad šalys, kuriose demokratinės institucijos apima įvairias gyvenimo sritis, yra ir šalys, kuriose pasitenkinimo gyvenimu lygis yra aukščiausias. Demokratijos veiksnys lemia pasitenkinimą nepriklausomai nuo kitų veiksmų (sveikatos, pajamų, amžiaus ir t. t.) ir, anot šveicarų moksl-

Jvairūs demokratijos apribojimai, vaizdžiai sakant, tuština mūsų pinigines.

ininkų B. S. Frey ir C. Frey Marti, demokratinių institucijų buvimas savo poveikiu piliečių laimei prilygintinas 4500 JAV dolerių pajamų per metus padidėjimui. Todėl įvairūs demokratijos apribojimai, vaizdžiai sakant, tuština mūsų pinigines. O tokių apribojimų Lietuvoje tikrai netrūksta.

Jų ypač gausu tiesioginės demokratijos srityje, kurios pirmenybė įtvirtinta Lietuvos Respublikos Konstitucijos 9 straipsnyje, skelbiančiame, kad „Svarbiausi Valstybės bei Tautos gyvenimo klausimai sprendžiami referendumu“. Gal kas prisimins, kokius svarbius valstybei klausimus sprendė per pastaruosius penkerius metus? Deja, tiek privalomi, tiek patariamieji referendumai ar apklausos dar nedaro poveikio valdžios sprendimams. Nedaro, nes jų paprasčiausiai nėra.

Su tiesiogine ar atstovaujama demokratija sietinas ir valdžios galių paskirstymas. Valdžia gali būti centralizuota ar perduota savivaldos institucijoms. Nors pasauliniai laimės tyrimai rodo, kad valdžios perdavimas iš centrinių į vietines struktūras patikimai didina visuomenės laimingumą. Lietuvoje kol kas vyksta greičiau priešingas procesas.

Laimingesnės Lietuvos viltis

Mes galime būti laimingiausia ir turtingiausia visuomenė Lietuvos istorijoje, tačiau vietoj to mums siūlo svarstyti išgyvenimo galimybę. Mes galime būti modernių valstybių ekonomikos ir visuomeninių santykių kaitos lyderiais, nes esame mažiau varžomi tradicijų, nes esame nepatenkinti savo gyvenimu ir norime permainų. Vietoj to mums siūlo užkampio, nuolankiai vykdančio galingųjų nurodymus, vietą.

Mums siūlo ir toliau eiti tradicinės rinkos ekonomikos keliu ir nepastebėti idėjos, kad turto gausėjimą turi papildyti laimingesnių žmonių skaičiaus augimas. Gal metas perimti ir ją?

Interesų grupės, jas aptarnaujanti žiniasklaida stabdė ir stabdys naujų sprendimų pasirinkimą, tačiau vis sunkiau nepastebėti nuolat pasikartojančių ekonomikos krizių, nemažėjančio nusikaltamumo, demografinės situacijos blogėjimo. Bandymai spręsti šias ir panašias problemas, pamiršus žmones, siekiant tik didesnio ekonomikos augimo ir vartojimo, nėra sėkmingi ir vargu ar tokie bus, nes ir turtingiausiose pasaulio šalyse netrūksta skurstančiųjų bei visuomenės atstumtųjų. Ir niekas nediršta klausti, kiek dar turi išaugti BVP, kad jų neliktų, nes atsakymas aiškus – ir 10 proc., ir 100 proc. padidėjimas problemų neišspręstų.

Laimės ekonomika ir ją įgyvendinanti politika vadovaujasi kita nuostata – laimingesni uždirba daugiau. Todėl ji kuria ne tik turta, bet ir tikrą gerovę, siūlo išeiti ten, kur tradicinio požiūrio į visuomenę atstovas mato akligatvį.

Ramiai galiu pasakyti: „Dariau, ką galėjau, kad laimingesnės visuomenės idėja taptų Lietuvos realybe. Dar prieš kelerius metus ji buvo menkai žinoma, šiandien apie tai pavyko papasakoti daugeliui, o mano pasiūlyti ir Seimo priimti įstatymai ją priartino.“

*Ir vienas žmogus, matantis tikslą, gali daug nuveikti. Jeigu šis tikslas yra ir Jūsų tikslas, balsuokite už mane. Neturiu turtingų finansinių rėmėjų, neturiu įtakingų partijų paramos. Manau, kad tai mano privalumas, nes palaikymą lems ne manipuliacijos, dovanos ir reklama, o idėja. Palaikykite ją! **Palaikykite laimingesnės Lietuvos pasirinkimą!** Pokyčiai gali prasidėti jau šiandien. Pokyčiai gali prasidėti vienoje apygardoje. **Tai priklauso nuo Jūsų balso.***
